

Wykaz skrótów	7
Wstęp	9
Rozdział 1. Planty krakowskie jako miejsce spacerowo-wypoczynkowe mieszkańców dawnego Krakowa	13
Rozdział 2. Zarys dziejów Błoni krakowskich	33
2.1. Błonia krakowskie jako teren ćwiczeń, uroczystości wojskowych i religijnych oraz podmiejskie łąki wypasowe	35
2.2. Początki inicjatyw rozrywkowo-rekreacyjnych na Błoniach	51
Rozdział 3. Miejski Park im. dr. Henryka Jordana	64
3.1. Założenie Parku i nieregulowana działalność do 1889 r.	64
3.2. Działalność Parku Jordana w latach 1889–1907	73
3.3. Działalność Parku Jordana po śmierci jego założyciela	94
Rozdział 4. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”	99
Rozdział 5. Towarzystwo Międzynarodowych Wyścigów Konnych w Krakowie i Galicyjski Klub Jazdy Panów	130
5.1. Działalność Towarzystwa Międzynarodowych Wyścigów Konnych w Krakowie i Galicyjskiego Klubu Jazdy Panów	131
5.2. Pozostałe wydarzenia rekreacyjno-sportowe na torze wyścigowym, na Błoniach krakowskich do wybuchu I wojny światowej	154
Rozdział 6. Regulacja rzeki Rudawy	162

Rozdział 7. Narodziny ruchu sportowego na Błoniach krakowskich	172
7.1. Związek Młodzieży Przemysłowej i Rękodzielniczej w Krakowie – Park „Juvenia”	182
7.2. Klub Sportowy „Cracovia”	187
7.3. Towarzystwo Sportowe „Wisła”	198
Rozdział 8. Projekt zagospodarowania wylotu ulicy Wolskiej i przekształcenia Błoi w park ludowy	211
Zakończenie	225
Bibliografia	232

Nazwa: „Błonia” po raz pierwszy została użyta w 1402 r. i oznaczała miejskie łąki zlokalizowane tuż pod Krakowem. Od wczesnego średniowiecza pełniły funkcję pastwiska. W tamtym czasie, meandrującym korytem przepływała przez Błonia rzeka Rudawa, której okresowo powtarzające się wylewy miały znaczący wpływ na utrzymanie terenu w pierwotnej, niezabudowanej formie.

W historii Błoni można wyróżnić pięć zasadniczych etapów. Pierwszy z nich to czas, kiedy łąka pełniła funkcję pastwiska. Wypasane tam bydło było typowym widokiem od wczesnego średniowiecza, aż do momentu wybuchu I wojny światowej.

Drugi etap w dziejach Błoni rozpoczął się niedługo po trzecim, ostatnim rozbiorze Polski. W XIX w., stały się one miejscem parad i ćwiczeń wojskowych, przyjmując funkcję militarną. Ze względu na strategiczne położenie geograficzne Krakowa, Austriacy postanowili uczynić miasto twierdzą, mającą odeprzeć ewentualny atak ze strony cesarstwa rosyjskiego. Bardzo ważną okazała się decyzja Austriaków z 1859 r. Wtedy to w związku z rozwojem systemu obronnego postanowiono o zakazie zabudowania terenu Błoni w obrębie szerokiego pasa fortyfikacyjnego. Decyzja ta zablokowała możliwość rozwoju terytorialnego Krakowa, jednak zachowała Błonia w ich pierwotnym, pastwiskowym charakterze.

Trzeci etap w historii podmiejskiej łąki związany był z przełomowymi zmianami społecznymi XIX i XX w. Wtedy to rozwinęły się prądy pedagogiczne i medyczne, a przeciętni członkowie społeczeństwa uzyskali dostęp do czasu wolnego od pracy. Kraków był wówczas niewielkim ośrodkiem miejskim, ściśniętym w obrębie rozpadających się średniowiecznych murów obronnych, które w 1806 r., ze względów sanitarno-higienicznych, dekretem cesarskim Franciszka II Habsburga nakazano wyburzyć. Decyzja dotycząca murów, podjęta w 1820 r., doprowadziła do założenia wokół miasta, w miejsce

średniowiecznego systemu obronnego, publicznego parku zwanego Plantami. Stały się one pierwszym ogólnodostępnym ogrodem, w którym mieszkańcy prowincjonalnego wówczas miasta, mogli spędzać czas wolny na świeżym powietrzu. Wraz z rozwojem Krakowa oraz rosnącą liczbą ludności, wzrosło także zapotrzebowanie na kolejne miejsca wypoczynku w przestrzeni miejskiej. Podmiejskie pastwiska stanowiły naturalny kierunek, w którym podążył ruch rekreacyjno-towarzyski. Dlatego też, od XIX w., Błonia stały się naturalną areną dla dużych wydarzeń o charakterze masowym i rozrywkowym. Odbywały się tam publiczne msze, obchody narodowe ale również duże przedstawienia cyrkowe czy awiacyjne. Nieregulowana, spontaniczna, oddolna aktywność spacerowo-rekreacyjna trwała nieprzerwanie do 1914 r., w tle innych wydarzeń.

Kolejnym, czwartym etapem w dziejach Błoi, był okres od końca XIX w., kiedy to na łące zaczęły się lokować pierwsze placówki wychowania fizycznego. W 1888 r., pozostały po wystawie rolniczo-przemysłowej fragment terenu na Błoniach przekształcono staraniami radnego miejskiego, Henryka Jordana, w park jego imienia. Była to pierwsza w Krakowie i na ziemiach polskich placówka organizująca wychowanie fizyczne na świeżym powietrzu. W niedługim czasie, na pozostałych niedzierżawionych częściach łąki, pozwolono postawić swoją siedzibę TG (Towarzystwu Gimnastycznemu) „Sokół” oraz, staraniami TMWK (Towarzystwa Międzynarodowych Wyścigów Konnych) w Krakowie, wybudować tor wyścigów konnych.

Ostatni, piąty etap w losach Błoi, wywołany był przez istotne decyzje dotyczące uwolnienia ich terytorium od wszelkich obciążeń oraz regulację przepływającej przez łąkę Rudawy. W 1906 r., c. k. Armia zdecydowała o zakończeniu dzierżawy Błoi na potrzeby ćwiczeń, a ponadto zniesiono pas fortyfikacyjny i zezwolono na zabudowanie i włączenie ich terenu w obręb miasta Krakowa. Konsekwencją tego, w pierwszych latach XX w. na Błoniach była ekspansja ruchu sportowego, która doprowadziła do powstania na nich: Parku „Juwenia”, działającego przy ZMPiR (Związku Młodzieży Przemysłowej i Rękodzielniczej) w Krakowie oraz stadionów klubów sportowych: KS (Klubu Sportowego) „Cracovia” i TS (Towarzystwa Sportowego) „Wisła”.

Podsumowaniem roli Błoi w początkach XX w., jeszcze przed wybuchem wojny, niech będą słowa Klemensa Bąkowskiego: *Obecnie skierował się na Błonia cały prąd ku przechadzce, a zdrowy sport piłkowy gromadzi na świeżym powietrzu zastępy młodzieży, wzmacniając jej zdrowie. Uporządkowanie najbliższej okolicy, gruntów pofortyfikacyjnych i tyłów Półwsia Zwierzynieckiego może stworzyć jeszcze piękniejsze otoczenie słonecznej równiny, rozszerzony park Jordana i tor wyścigowy utworzą obszerny park z celowo urządzonej boiskami*

*sportowemi i miejscami zabaw ludowych, a cała ta okolica będzie prawdziwą ozdobą miasta z rzeczywistym pożytkiem dla mieszkańców Krakowa*¹.

Celem podjętego tematu badawczego było ukazanie transformacji, jaką na przestrzeni wieków przeszły Błonia. W procesie historycznego rozwoju stały się centrum narodzin polskiego sportu i nowoczesnej rekreacji. Główną hipotezą badawczą było twierdzenie, że jednym z podstawowych czynników rozwoju sportu i rekreacji na przełomie XIX i XX w. w Krakowie, było istnienie dużej podmiejskiej łąki. Ponadto, sformułowano dodatkową hipotezę, iż Błonia na tle zurbanizowanego Krakowa stały się bardzo istotnym, naturalnym rezerwuarem zieleni i miejscem wypoczynku mieszkańców miasta. Decyzje austriackie z 1906 r. o zakończeniu dzierżawy części Błoni, jak i o zniesieniu zakazu zabudowy oraz przypadająca na lata 1907–1912 regulacja Rudawy spowodowały, że podmiejskie pastwiska stały się centrum wypoczynkowo-sportowym. Narodziny ruchu sportowo-rekreacyjnego w Krakowie zostały w pracy ukazane poprzez pryzmat fenomenu łąkowego, co pozwoliło na nowatorskie ujęcie tematu dziejów polskiej kultury fizycznej, a ponadto stanowi wkład w historię miasta.

Praca jest monograficznym studium historycznym poświęconym działalności w obszarze szeroko pojętej kultury fizycznej, podejmowanej na krakowskich Błoniach od pierwszych wzmianek w źródłach do 1914 roku. Zanalizowano działalność polskich organizacji i stowarzyszeń kultury fizycznej powstałych na łące do wybuchu I wojny światowej, a oprócz tego, badaniom poddano oddolny, niezorganizowany instytucjonalnie ruch spacerowo-rekreacyjny, także mający miejsce. Monografia została przygotowana w oparciu o metodologię nauk historycznych².

Rozdział 1. dotyczy krakowskich Plant i stanowi wprowadzenie do tematyki rodzącej się w mieście kultury fizycznej. Zawarte w nim informacje ukazują stopniowe narastanie zjawisk związanych z wypoczynkiem mieszkańców Krakowa. Planty, jako pierwszy publiczny park, dostępny dla każdego bez żadnych ograniczeń, stały się niezwykle ważne dla rozkwitu rekreacji. Jednak wraz z rozwojem miasta ekspansja ruchu spacerowego oraz gimnastyczno-sportowego skierowała się w kierunku pobliskich Błoni.

¹ K. Bąkowski, *Przechadzka historyczna po krakowskich Błoniach*, Czcionkami Drukarni Literackiej w Krakowie, Kraków 1908, s. 23.

² K. Toporowicz, *Elementy metodologii badań historycznych w naukach o kulturze fizycznej*, [w:] *Metody empiryczne w naukach o kulturze fizycznej*, red. H. Grabowski, AWF Kraków 1996; A. Malewski, J. Topolski, *Studia z metodologii historii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1960; B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań historycznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.

Rozdział 2. podzielono na dwa podrozdziały: w pierwszym z nich pokrótce nakreślono historię podmiejskich łąk i opisano ich pierwotne funkcje jako pastwiska oraz placu ćwiczeń wojskowych; w drugim podrozdziale opisano początki i stopniowy rozwój inicjatyw o charakterze rekreacyjno-rozrywkowym na Błoniach.

Rozdziały 3.–5. dotyczą kolejno powstających i lokujących się na Błoniach placówek, działających na polu kultury fizycznej. W rozdziale 3. opisano Park Jordana, rozdział 4. poświęcono krakowskiemu gniazdu „Sokoła”, rozdział 5. dotyczy działalności TMWK w Krakowie oraz GKJP.

W rozdziale 6. dokonano analizy informacji na temat przepływającej niegdyś przez Błonia rzeki Rudawy. Prześlędzono powódzie, które uniemożliwiały zabudowę terenu oraz przyczyniały się do znacznych strat w dużej części miasta. Regulacja rzeki i przeniesienie jej koryta w inne miejsce były jednym z przełomowych wydarzeń z punktu widzenia rozwoju sportu na Błoniach.

Rozdział 7. poświęcono rozwojowi ruchu sportowego, który lokalizował się na Błoniach. Podzielono go na trzy podrozdziały poświęcone: ZMPiR (Związkowi Młodzieży Przemysłowej i Rękodzielniczej), którego staraniem na Błoniach otwarto Park „Juwenia” oraz klubom piłkarskim KS „Cracovia” i TS „Wisła”.

Ostatni rozdział pracy dotyczy niezwykle istotnych zmian w stosunkach administracyjnych Krakowa. Przedstawione są w nim wydarzenia związane z rozszerzeniem granic miasta i włączeniem Błoni w jego obręb. Atrakcyjny i rozległy teren w pobliżu ścisłego centrum stał się przedmiotem rozpisanych przez miejski magistrat konkursów na zagospodarowanie go. Oprócz tego, omówiona została inicjatywa przekształcenia Błoni w park ludowy.

Pracę wieńczy zakończenie, w którym dokonano syntetycznego podsumowania przedstawionego zagadnienia. Ponadto, podjęto próbę jego oceny poprzez ukazanie Błoni krakowskich jako centrum sportu i rekreacji w okresie do 1914 r.